

СТАНИСЛАВ ЛОСЬ

МІЖНАРОДНЕ ПОЛОЖЕННЯ
ПОЛЬЩІ ТА
ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНЦІ



3563
421.

35892

СТАНИСЛАВ ЛОСЬ

МІЖНАРОДНЄ ПОЛОЖЕННЯ ПОЛЬЩІ та Галицькі Українці

Львів. Бібліотека
Ан. УРСР

Л Ї В І В

1 9 3 2.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

1880

86
10

~~35892~~

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

13.421

СТАНИСЛАВ ЛОСЬ

МІЖНАРОДНЕ ПОЛОЖЕННЯ ПОЛЬЩІ та галицькі Українці

~~35892~~

~~БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВАРИСТВА
ШЕВЧЕНКА
Львів~~

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Научн.
67-68

Л Ъ В І В

1932.

НАКЛАДОМ АВТОРА.



Головний склад у Книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка Львів, Ринок 10.

З друкарні Видавничої Спільки „Діло“, Львів Ринок 10.

П Е Р Е Д М О В А.

Політично зацікавлений український загаль Галицької Землі кількакратно стрічався з моїм прізвиськом за останніх 11 літ. Зокрема воно стало звязане зі споминами про спробу польсько-українського порозуміння з осені 1921. року; цю справу порушувала кількакратно однаково польська, що й українська публіцистика, а набрала вона розголосу та стала предметом довшої дискусії внаслідок публікації о. Мітрата Войнаровського в „Ділі” з дня 12. липня 1932. р.

Щоби влекшити моїм читачам, пригадаю вкортці найважливіші факти, які вяжуться з моєю діяльністю в ділянці польсько-українських взаємин.

У травні 1921. року я згодився перейняти при міністерстві закордонних справ у Варшаві „справу Східної Галичини”, яка не була ще достаточна вирішена в міжнародньому розумінні. Не беручи ніякої платні та не будучи урядовцем у тіснішому розумінні цього слова, я застеріг собі далекойдучу самостійність і право ініція-

тиви та з тих можливостей я користав у широкому масштабі.

В липні 1921. року конференція Ради Амбасадорів заявила, що не признає Уряду Західно-Української Республіки і що тому перебуваючого у Відні д-ра Євгена Петрушевича та його людей не можна вважати репрезентацією східно-галицької території і населення. На перешкоді передачі суверенности над Східною Галичиною головними союзними і запряженими великодержавами у користь Польщі — станув лише п. Льюїс Джордж, тодішній бритійський прем'єр, який не міг рішитися змінити своє становище, що його зайняв рік тому (липень 1920. р.) на конференції у Спа, де стояв на тому, щоби Східну Галичину признати „згідно з бажанням населення” — Росії.

Однак конференція Ради Амбасадорів хотіла ствердити, що самостійницькі змагання західних Українців не можуть бути в ніякому випадку за-споконні. Звідси постанова, яка відбирала урядові д-ра Петрушевича всілякий правний характер. Для кожного ясно думаючого обсерватора стало ясною річю, що формальна полагода східно-галицької справи по думці польських бажань є лише питанням часу. Чейже „російської резолюції” п. Льюїда Джорджа не можна було брати поважно в 1921. році.

В серпні 1921. року я переконав тодішній польський уряд, а це був уряд дуже репрезентативний (начальник держави Пілсудський, пре-

мієр Вітос, міністр закордонних справ Скірмунд), що треба зробити спробу полагодження справи Східної Галичини шляхом порозуміння. Я думав, що так недвозначно виявлена конференцією Амбасадорів постанова трактувати Українців *виключно як обект*, викличе серед них відповідну реакцію та зрозуміння ситуації. Як прецеденс послужив мені факт, що Велика Британія полагодила з корисним вислідом південно-африканську проблему в порозумінні з побореними Бурами.

У тому самому місяці серпні 1921. року я порозумівся з о. Мітратом Войнаровським, познайомив його з міжнародньою ситуацією і спонукав його до конференції з міністром Скірмундом, який познайомив його докладно з плятформою, що на ній уряд Польщі бувби схильний оперти порозуміння, та уповноважив повідомити про це д-ра Петрушевича.

У вересні 1921. року д-р Петрушевич повідомив польський уряд, що вважає себе некомпетентним дискутувати про будучність Східної Галичини, тому, що „на підставі 91. арт. Мирової Умови в Сан Жермен суверенність над Східною Галичиною належить до Найвищої Ради”. *В той спосіб д-р Петрушевич і його люди згодилися без застережень на липневу постанову конференції Амбасадорів, яка позбавляла галицьку вітку Українців усякого правного титулу брати участь у вирішуванні долі своєї землі.*

У вересні 1922. року сойм на мою ініціативу

вирішив засади самоуправи для львівського, станиславівського й тернопільського воєвідства, самоуправи, опертої на принципі національного паритету. Українська Національна Рада у Львові зголосила проти того закону протест до всіх урядів держав Антанти.

У березні 1923-ого року конференція Амбасадорів признала Польщі суверенність над Східною Галичиною.

У 1924. році я переконав тодішнього міністра освіти д-ра Станислава Грабського, що треба би покликати до життя вищу українську школу, звязати її з іменем короля Данила Галицького та обсадити її українськими вченими з виразно національним характером. Ведені в цьому напрямку переговори розбив тодішній голова Наукового Товариства ім. Шевченка проф. д-р Кирило Студинський.

За весь час моєї політичної діяльності я кермувався завсіди, як це було моїм обов'язком, інтересом Річипосполитої Польської і думаю, що внаслідок моїх заходів цей інтерес не зазнав ніякої шкоди. У своїх політичних концепціях я виходив з założення, що поміж інтересом польським, зрозумілим у широкому масштабі і на далеку мету, та інтересом українським — нема суперечностей, лише навпаки, існує рівнобіжність. Тому, не вважаючи на стиль боротьби й подразнення, що панує поміж Поляками й Українцями, я ніколи не вагався втримувати звязки з українською стороною, звертати їй увагу на

міжнародню і внутрішньо-політичну ситуацію, перестерігати перед небезпеками, які грозять Українцям, та вказувати на користи, які українська сторона могла добувати для свого народу із щораз змінливої ситуації. *Рішення я залишав завжди українській стороні.* Самостійність української сторони я шанував завжди так глибоко, що не вагався навіть намовляти польський уряд до виміни думок навіть з д-ром Петрушевичем, хоча він був символом найзавзятішої боротьби з Польщею.

В обох випадках і в 1921. і 1924. році мої заміри ударемнював д-р Петрушевич чи то д-р Студинський. *Відтоді польсько-українські відносини покотилися по лінії найменшого опору, по похилій площі, яка вкінці довела до саботажів і пацифікації.*

✓ Українське громадянство Галицької Землі не пішло ані в 1921. ані 1924. році тим шляхом, який я вказував. Воно висловилося майже однодушно за становищем, яке займали по черзі д-р Петрушевич і проф. Студинський. Нечисленним опонентам закидали „зраду і лакейство”. Здавалося, що нема нічого природнішого у світі, бож за ким у цих зворотних пунктах своєї сумнівної післявоєнної історії мало піти українське громадянство? За голосом Поляка, який явно та успішно працював над ліквідацією „Східно-Галицької проблеми” у користь Польщі, чи за голосом своїх власних провідників, з яких один був зодягнений в авторитет диктатора, що бореться за свободу

свого народу, другий в авторитет, що його дає головство найповажнішої наукової установи, яку має нарід?

А проте нині, коли минулося кілька літ, не думаю, щоби українське громадянство дозволило д-р Петрушевичеві або проф. Студинському забрати голос у справах, які торкаються народу. Вони оба є — і мабуть невідклично — поза скобкою національної політики.

Тимчасом, коли після пацифікації і після полагоди Радою Ліги Націй петиції Української Парляментарної Репрезентації, яка торкалася цієї справи, я знову забрав голос на тему польсько-українських відносин, — я відніс вражіння, що українське громадянство слухає цього без відрази. І це спонукало мене вести далше свою публіцистичну працю, цим разом в українській мові.

І гадаю, що не стріне мене від українського патріота закид, що хочу завести його нарід до Каносси. Дорога до Каносси, це дорога до упокорення і поневірки. Гадаю, що коли дивимися з історичної перспективи на дороги, які я відкривав перед українською громадою, то треба признати безіntересовно, що хоча це були дороги вузькі і стрімкі, а проте вели не до трясовиння несповнених надій і спізнених жалів, лише на правдивий ґрунт, що дає опертя ногам, *на ґрунт ясно окресленого й забезпеченого національного стану посідання.*

МІЖНАРОДНЕ ПОЛОЖЕННЯ ПОЛЬЩІ ТА ГАЛИЦЬКІ УКРАЇНЦІ.

Слідкуючи, як завжди, уважно за українською пресою, я спостеріг, що її зацікавлення міжнародніми справами в останніх часах значно зросло. Цей прояв можна, гадаю, привітати з вдовolenням, бо докладна знайомість міжнародньої ситуації та добуття із неї висновків, уможлиблює нам вирахувати відношення власних сил всіх взагалі, які мають вплив на розвиток світа, а це останнє веде до влучної оцінки значіння власного народу у світі та можливостей, які перед ним відкриваються. Обсервація міжнародніх відносин, яку в той спосіб розуміємо, є дуже важливим, ба навіть просто необхідним заложенням власної національної політики, тому, що ставить її на твердий ґрунт дійсности, — якщо обсервація докладна та добувані висновки правильні. Зріст зацікавлення українського громадянства міжнародніми справами, який я у нього зауважив, спонукав мене представити в короткому нарисі найважливіші характеристичні моменти ни-

нішнього положення Польщі і того впливу на її заграничну політику, який могло би мати становище Українців, що живуть у границях Польщі та особливо їх галицької вітки.

Безпосередній звязок польського письменника з широкою українською публікою, звязок з українською мовою, є — на жаль — явищем настільки небуденним, що вимагає кількох передвступних уваг.

Отже я хотів би зазначити, що погляди, які нижче висловлюю, є моїми особистими поглядами, до яких я дійшов на підставі досвідів, що їх мав я можливість зібрати, стрічаючись впродовж літ практично з міжнародньою політикою, та внесків, до яких я міг дійти роздумуванням над біжучими явищами. Тому вони не обтяжують ніякої політичної групи, чи то польської чи української, з якою — на чийсь думку — я міг би мати звязок, або симпатизувати, — зокрема не можна вважати їх офіційальним або неофіційальним виданням поглядів польських урядових кругів. Вони є висловом особистих думок, до яких я міг дійти слідкуючи з перспективи деякої віддалі, без захоплення але і без схвилювання, за нашою заграничною політикою останніх літ, і якщо вони можуть мати якусь вартість, то лише вартість внутрішню, про яку можуть судити тільки мої ласкаві читачі.

Нинішня розвідка — як я вище зазначив — має деякий специфічний характер: а саме, її пише Поляк для читача Українця. З тої харак-

теристичної риси виринає для мене необхідність обговорити деякі справи під певним кутом зору, себто беручи передусім на увагу теми, якими мабуть особливо цікавляться українські кола. Це зовсім не значить, щоби пишучи для української публіки я мав казати щось інше, або доходити до інших висновків, ніж ті, до яких я доходив би, коли би писав у першому ряді для публіки польської чи якоїнебудь іншої.

Якщо річ іде про тенденцію цієї розвідки, то вона не має пропагандивних цілей. Вона пригадає низку зрештою загально знаних фактів, складе їх в образ, що підкреслить їх взаємні зв'язки, та виведе висновки, які, на мою думку, треба би вивести з них, даючи читачеві до диспозиції аргументацію, яка мене самого до таких висновків довела, та звертаючись врешті до нього з низкою питань, на які він буде змушений сам уже відповісти. Зрештою підлога, на якому виростають мої погляди на поодинокі конкретні справи, не є невідомі досить численним ґрупам моїх нинішніх читачів; я висловив вже їх обширно у публікаціях у польській мові, які проте українська преса докладно зреферувала, п. н. „Про конструктивну політику на Червоній Русі” (Гезік, Варшава 1931), „Східна Галичина”, („Дрога” ч. 7—8, Варшава 1931) і в статтях оголошених у журналі „Наша Пшишлосьць” (Варшава, лютий 1932 і травень 1932). Ширшу розвідку з ділянки міжнародної політики я оголосив в роках 1928—1929 у „Пшегльонді Вспулчес-

нім" (Краків), під псевдонімом Андржей Янушовскі п. н. „Політика Великої Британії". Тому хай мені буде вільно відіслати до тих моїх розвідок тих моїх ласкавих читачів, яких мої виводи можуть зацікавити.

І ще одна вступна увага. Не зможу ані не хочу виминати обговорювання справ, які в нинішньому стані наших взаємних польсько-українських відносин належать до категорії справ дразливих. Бо саме вони є цікавими справами, а можливо річеве обміркування їх може принести користь. Шановного Читача-Українця я просив би одно, а саме, щоби читаючи мої виводи зволив пам'ятати, що вони писані без тіни їди або неприємни, що вони висловлюють може помилкові, але щирі погляди автора, а якщо мають якусь тенденцію, то вона має на цілі, по мому найкращому розумінні, направу нездорових на мою думку відносин. Те, що схочу сказати, скажу по змозі ясно і просто й у виводах моїх не буде нічого, що треба би читати поміж рядками.

Після цього трохи довгенького вступу, за який читач зволить вибачити, перейдемо до сутньої теми.

Політика Польщі, як зрештою кожної іншої держави, впливає з географічного положення та з відношення власних сил до сил інших міжнародних чинників. Географічний чинник є чинником постійним, а взаємна пропорція сил Польщі та інших міжнародних сил, їх уклад і напрямок діяння, вносить у царину нашої міжнародної

політики чинник — зрештою умовної — змінливості.

Географічне положення Польщі, мала простяжність її природних границь, вузький доступ до моря, це речі загально відомі та осуджені загально, як некорисні. Крім цього чуємо звичайно ще й те, що ці недостачі комплікує такий момент, що відношення Польщі до двох могучих сусідів на Сході і Заході не є зовсім без закиду. У цій песимістичній оцінці засадничого міжнародного положення Польщі є чимало слушності, але добування з неї надто далеко йдучих висновків може довести до дуже поважних помилок. Отже передусім треба пам'ятати, що Польща не є єдиною ані у світі, ані в Європі державою з не вигідними границями чи з відсутністю природних границь на Сході і на Заході. В ідентичному положенні знаходиться передусім Німеччина. Якщо Польща не є відмежована природною границею від Німеччини, то тим самим Німеччина не є відмежована природною границею від Польщі. А чи західні німецькі границі, особливо в останньому версайському виданні, треба вважати природними, — то на це питання дало би безумовно потакуючу відповідь лише дуже мало Німців. Отже відсутність природних границь не є ніякою характеристичною рисою географічного положення Польщі, рисою, яка вирізняла б його від географічного положення інших держав. То само можна би сказати про чехословацько-угорську границю, про румунсько-російську, про німецько-

французську і т. д., і т. д. Усі вони були накреслені радше геометрією ніж природою, а треба пам'ятати, що супроти поступу воєнної техніки безперечно природну границю творять лише високі гори і моря. Навіть такі широкі ріки як Дунай і Дністер не є вже перешкодою для ворожого наїзду, а прецінь єдиною вартістю т. зв. природних границь є їх оборонний характер у кожній іншій ділянці, не виключаючи дуже важливих, як напр. торговельна і комунікаційна, сухопутні і природні границі є радше завадою і тягарем, ніж користю. Ідеальною границею є лише морська границя, яка має самі додатні сторони, та ні одної відємної; при всіх сухопутніх границях додатні сторінки є зрівноважені відємними і навпаки. Тому мені здається, що лише недостаточний розвиток морської границі є найповажнішою негативною сторінкою теперішніх польських кордонів; сухопутні кордони самі по собі засадничо не є більш некорисні, ніж кордони численних інших європейських держав. На мою думку, не географія, лише політика обтяжує міжнародню ситуацію Польщі. Особливо польсько-східньопруська границя є *par excellence* політичною границею, а не географічною.

Тяжить на міжнародній ситуації Польщі, тяжить дуже поважно факт, що оба сусіди, з якими Польща не має природних границь, та які мають з Польщею найдовшу кордонну лінію, це держави настроєні до Польщі нерадо, щоб не казати ворожо. Напружені відносини з сусідами по

східній і західній стороні створювали можливість конфліктів з кожним із тих сусідів зокрема. Ці можливості вели простою дорогою до висновку, що колись обидва ці сусіди порозуміються для спільної оборони перед Польщею, або для спільного нападу на Польщу. Справді, не підлягає сумнівові, що поміж тими обома сусідами Польщі бувала виміна думок на цю тему, що більше — існує між ними порозуміння, яке передбачує співпрацю на випадок приходу деяких ситуацій. В деяких колах прийнялася навіть думка, що Польща це зерно збіжа поміж двома млинськими каменями і що ці камені мусять колись порушитися, а коли порушаться до спільного осередку, тоді здавлять Польщу.

Як досі — не прийшов ще той концентричний рух каменів і не здійснилися надії одних та острах інших.

Однак не підлягає сумнівові, що кожночасні керманичі польської політики мусять дуже поважно брати під увагу ту можливість, щоби не стати колись предметом концентричної німецько-російської атаки, що це один із провідних моментів усякої польської міжнародньої політики, і що її кожночасну вартість можна оцінювати в першу чергу під кутом, чи вона зменшує чи збільшує реальні можливості німецько-російської проти-польської кооперації.

Я сказав „реальні можливості німецько-російської протипольської кооперації” і бажав би як найяскравіше ці слова підкреслити. Боже-

Віллям було би перечити, що така можливість засадничо існує, а що в минулому маємо теж кількакратні приклади такої співпраці — це теж безперечний факт. Спираючись на цих двох поважних премісах, чимало дуже поважних політиків впевняє з цілою рішучістю, що й у цій ділянці, як у багато інших, історія повториться з невблаганною неминучістю. Здається, що поважна більшість українського загалу на галицьких землях є тої самої думки.

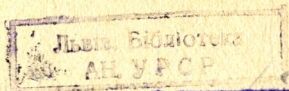
Автор цих слів ніколи не згоджувався з цією думкою, ані тоді, коли мав можливість фактично займатися закордонною політикою, ані тепер, коли слідкуючи здалека за розвитком міжнародних відносин, має більшу, ніж практичний політик, можливість охоплювати загальні засадничі лінії розвитку міжнародних відносин. Протипольська співпраця Німеччини і Росії є безперечно можливою, однак вимагає зовсім особливого збігу обставин, а чи складуться вони чи ні — на це може в першому ряді вплинути діяльність Польщі. Однак мені здається, що є річю мало імовірною, щоби в недалекій будуччині склалися обставини пригожі для такої протипольської кооперації і що польська закордонна політика зможе не допустити до цього.

Гадаю, що моїм обов'язком є поділитися з моїми українськими читачами мотивами, які довели мене саме до цього висновку, якого вони може не очікували, або — ще гірше — який вони може вважають надто зрозумілим під пером Поляка,

щоби варта було поважно над ним призадуматися.

Отже передусім — так, як я це зробив при обмірковуванні браку польських природних границь — я хотів би з таким самим притиском пригадати, що відсутність ідилічних відносин з двома нараз сусідами не є ніякою польською особливістю. У зовсім такій самій ситуації є Німеччина, яка знаходиться поміж Польщею і Францією, та в дуже подібній ситуації знаходиться Росія, що лежить — можна сказати — поміж Польщею і Японією. Здається, що можемо сміло сказати, що держави з одним лише фронтом є це держави, які мають тільки одного сусіда. Держави, які мають двох сусідів, та ще й сусідів могучих, там, де їх не ділять природні границі, знаходяться завжди у позиції, яка пригадує зерно поміж двома млинськими каменями. Однак це не перешкаджає багатьом із них жити й розвиватися.

Пригадаймо собі ситуацію Франції за Франца I. Цей монарх панував ледви над частиною краю, який географічно так називається, а його дрібні волости були оточені посіlostями Габсбургів, на яких чолі стояв найбільший мабуть в історії представник того роду, Карло V., володар Іспанії, Медіоляну і Бургундії, опертий об союз із Англією. Ситуація Франції була стократ гірша від ситуації зерна збіжжя поміж двома млинськими каменями, була це ситуація горіха у кліщах, які стискала тверда долоня. І справді твердою була долоня Карла V-ого. Та що ж із цього



вийшло? Чи може загибель Франції? Зовсім ні. Сто п'ятьдесят літ після абдикації Карла V-ого на його престолі засідав Бурбон, а Франція була наймогутнішою державою Європи. Є горіхи, які важко розгризти, є горіхи, які виломлюють зуби тим, що хочуть їх згризти. Є теж — як свідчить історія на славу людського роду — народи, яких відпорна сила зростає по мірі зросту зовнішнього натиску на них. Великою силою є корисні державні кордони, багатство, добра адміністрація і гарно вивінене військо, але найбільшою силою кожної нації є її характер та сильна воля жити і розвиватися. Ці прикмети вже не раз перебороли в історії неодні труднощі і розсадили неодну коаліцію.

Наші міркування розвивалися досі у ділянці теорії; ми виходили наче з założення, що мусить прийти до концентричної німецько-російської атаки на Польщу і що в тому випадку Польща опиниться сама як зерно збіжжя поміж млинськими каменями, що не буде мати ніяких приятелів, що нізвідки ніякий натиск на ворогів Польщі не зрівноважить їхнього натиску на Польщу. Чи все це конечне, а навіть імовірне? Я вже вище сказав, що моя відповідь звучить радше негативно.

Протипольська німецько-російська кооперація можлива лише в тому випадку, колиб в якомусь моменті інтереси обох тих держав та їх відношення до Польщі стали ідентичними або бодай рівнобіжними. *Такий випадок повстав би тоді,*

коли би Польща раптом заатакувала на власну ризку Світи, не запевнивши собі раніше добровільної або примусової неутральности Німеччини. При нинішніх протипольських настроях у Німеччині можна справді сказати з великою правдоподібністю, що Німеччина використала би компенсації на східних кордонах Польщі, щоби кинути на неї. Від того кроку міг би стримати її лише дуже сильний натиск західних держав, який довів би до примусової неутралізації Німеччини. Історія справді вказує, що скільки разів, почавши від XVIII. віку, Польща або Поляки опинювались у конфлікті з Росією, стільки разів Пруси використовували цей конфлікт у ворожий супроти Польщі і Поляків спосіб. Зате не можна навести з історії ні одного прикладу, щоби було навпаки, себто, щоби Росія уладжувала протипольську диверсію у моменті конфлікту Польщі зі західними сусідами. Очевидно, що коли не можна знайти в історії прецеденсу для якогось явища, то це ще не доказ, що історія також у майбутньому ніколи подібного явища не запише. Отже теоретично можливо, що Світська Росія могла би використати якийсь польсько-німецький конфлікт для протипольського виступу. Вона безумовно зробить це, якщо керівничі світської політики дійшли до пересвідчення, що такий виступ лежить в їх інтересі, себто йде по лінії своєрідної світської державної рації, яка є дуже цікавою і складною посередньою лінією вимог великодержавницько-росій-

ської рації і революційно-комуністичної. Отже чого вимагає совітська державна рація супроти польсько-німецьких відносин? Відповідь на це дуже проста. В інтересі Совітів лежить утримати польсько-німецькі відносини у стані хронічної натуги, або — іншими словами — зберігти по-скільки можливо нинішній територіальний і політичний „status quo“ на польській західній і північній границі. Як довго триває нинішнє загострення польсько-німецьких відносин, так довго є річю майже неможливою, щоби могло дійти до тої протисовітської кооперації європейських держав, марево якої зганяє сон із повік червоних царів Москви. (Я писав про це ширше у згаданій моїй розвізці п. н. „Політика Великої Британії“). Всіляка зміна польсько-німецьких відносин, чи то шляхом еволюції чи шляхом конфлікту, є для Совітів дуже грізна тому, що позбавляє їх можливості грати в Середній і Східній Європі, ба навіть взагалі в Європі активну ролю, та зіштовхує їх до ряду об'єкту чужої політики. Що так воно є на випадок польсько-німецького порозуміння, то це річ така ясна, що навіть не треба доказувати її; але не інакше представляється справа і на випадок польсько-німецького конфлікту. Колиб цей конфлікт скінчився для Німеччини корисно, то активна політична роля Польщі булаб на довгі роки перервана та Німеччина взялаб безапеляційно гегемонію у Середній і Східній Європі. Вона здобула би безпосередню границю з Росією (бо Литви у тому випадку не

можна би поважно трактувати)... і приступила би негайно „заводити порядок у російській проблемі"! Не треба мабуть пояснювати, що воно значить для Совітів. Німецька пропаганда не від учора обіцяє західно-європейським державам, що Німеччина „впорядкує російську проблему", коби тільки дозволено їй хочби навіть „в дорозі порозуміння" вирівняти свої спори з Польщею. Чейже Совіти знають про це і перспектива того, що моглоб статися, колиб Німеччина „вирівняла свої спори з Польщею", напевне не видається їм такою принадою, щоби вони мали добровільно прикладати до цього руку. Інша річ, колиб якийсь напад від сторони Польщі примусив їх користати з німецької допомоги, яка теж зараз на другий день після побіди мусілаб перемінитися у найгрізнішу небезпеку. Тому є річю високо імовірною, що політика Совітів, якщо мова йде про польсько-німецькі відносини, піде і далше по дотеперішній лінії, по лінії втримування дотеперішнього „статус кво". Якщо Совіти є одним із млинських каменів, які можуть роздусити польське зерно, то треба сумніватися, чи цей камінь має велику охоту виконувати службу для пруського короля. Відсутність цієї охоти не є вже від ряду літ тайною. Німецько-совітської коаліції не потребує Польща мабуть так дуже боятися, якщо лиш сама не спровокує її нерозважною політикою на Сході. Однак чимало даних промовляє за тим, що Польща має вже позаду себе романтичну епоху.

Тому концентрична німецько-російська атака



на Польщу є мабуть річю мало імовірною. Це без сумніву корисна для Польщі обставина, — а на мою думку також і для Українців, що буду доказувати у дальших виводах. Покищо переходжу до накреслення польсько-німецьких відносин.

Є загально відомою річю, що вони є далеко не вдовольняючі і що їх розвиток начеб-то посувається у напрямку конфлікту, та й у не дуже далекому часі, себто може не нині або завтра, як гадають численні „люди вулиці”, але впродовж цього десятиліття. Коли кажу, що розвиток польсько-німецьких відносин начеб-то веде до конфлікту, то це зовсім не значить, що думаю, що цей конфлікт є фатальним вислідом нинішньої ситуації і що його не можна оминати; навпаки, я переконаний, що небезпека польсько-німецького конфлікту виринає не зі ситуації лише з психіки німецького народу. *Якщо дійде до конфлікту, то це буде конфлікт викликаний свідомо Німцями, з їхньої непримушеної волі, це буде німецька агресія.* Зрештою Німці так мало криються з тим, що сподіюся, що мої українські читачі не будуть підозрівати мене, що кидаю легкодушно і без поважних причин таке важке обвинувачення під адресою великого народу.

Єдиною причиною, яка досі запобігла вибухові польсько-німецького конфлікту чи радше — точніше висловлюючись — німецькому наїздові на Польщу, був страх Німців перед наслідками того кроку, а радше свідомість, що вони ще за слабкі на таке підприємство і що кожна спроба

мусить скінчитися катастрофою. Як досі, розум брав у Німців верх над ненависними почуваннями супроти Польщі. Однак цей стан річей може змінитися, себто одного дня можуть взяти у Німців почування верх над розумом, або теж вони можуть почути себе на силах заризикувати авантюру, гадаючи, що вона скінчиться для них успішно. В одному і другому випадку важко буде оминати польсько-німецького зудару.

Пророкувати згори висліди будучого конфлікту, особливо, коли не знати, коли й у яких обставинах він вибухне, це завжди справа дуже небезпечна для пророка. Бо важко перед фактом відповідно оцінити й обрахувати розклад та наугу сил, які будуть впливати на висліди боротьби. Безсумнівна правда, що Німеччина значно перевищує Польщу територією, числом населення, технічною підготовкою, розмірами промислової продукції і здібністю достосувати її до потреб війни. Тому чимало є в Німеччині людей, і то поважних, які кладуть на одну терезку боеві німецькі вартости, а на другу польські, і доходять до висновку, що вислід польсько-німецької розправи не може підлягати сумнівові, що всіляка зовнішня поміч, напр. совітська є зайвою, і що треба лише запевнити собі французьку неутральність, за яку пропонується Франції союз і приязнь та пізніше деяку участь у здобичах на тій самій Совітській Росії, якій не так давно пропонувалося приязнь і союз також за протипольське порозуміння. Позиції в німецькім рахунку є такі могуті і нагляд-

ні, що день у день голосніше, щораз настирливіше розлягаються у Німеччині голоси з домаганням приспішити конфлікт, якого сам початок вже буде рівнозначний з перемогою; — такою яскравою у користь Німеччини є диспропорція сил, які мають виступити до боротьби. Тінь Цеппеліна, яка майнула над головами мас народу зібраного в Гдині, на святі словянського моря, — виглядала для численних одиниць у Німеччині і поза нею наче заповідь грізного неминучого завтрашнього дня. Висилка воздушного корабля до Гдині задля пригадки сусідові, що Німці ненавидять його і грозять йому, не є першим того роду кроком Німеччини: цеж повторення жесту з 1913 р., коли вона вислала до Агадіру кружляк „Пантер”, щоби залякати Францію. Живе ще на заточенні володар Німеччини, який до Агадіру цей кружляк вислав, та який раніше впродовж трицяти літ грозив світові німецьким мечем, німецьким сухим порохом, німецькою силою і організацією. Божевільня, яке перло цісаря Вільгельма II. підпалити світ — пронизує наче червона нитка століття німецької історії і наче упир загарбує душу народу завжди напередодні великої національної катастрофи. Так було перед битвою під Єною і перед битвою під Грунвальдом і перед битвою на Святому Полі.

Німці оставали все ще в XX. віці народом поетів і мрійників. Від 1870-ого року сподобались вони собі у брутальних мріях, але навіть найбрутальніша мрія не є ще дійсністю. Німці не вміють

рахувати, не вміють бачити вже не лише „імпон-
дерабіліїв”, які мають чейже рішачий вплив на
людську історію, а навіть найбільш очевидної,
найбільш наглядної дійсності, якщо лише та
дійсність не згідна з їх бажаннями.

Можливо, що мої українські читачі прочита-
ють ці рядки з великим здивуванням, бо ніщо
не може далше бути від тих поглядів на Німеч-
чину, з якими вони від літ зжилися та які по-
нинішній день висловлює українська політична
література.

А проте пригадаймо собі останні дні липня
і перші дні серпня 1914-ого року. Німеччина рі-
шилася на війну після поверх сороклітньої під-
готовки і після мозольного зладжування деталь-
ного підрахунку імовірності. Позиції з цього ра-
хунку виглядали ще в дні 1-ого серпня 1914. ось-
як: 1) Італія виступить по стороні трьохсоюзу,
отже проти Франції, 2) Японія ударить на Росію,
3) Англія залишиться неутральною, 4) францу-
ська армія здеморалізована дуже живою антимі-
літаристичною пропагандою, яка велась у Франції
вже від 20-ти літ, буде здібна тільки до слабого
спротиву.

Коли нині читаємо зіставлення тих усіх фаль-
шивих позицій німецького рахунку, то вони ви-
глядають як неімовірна байка, — а проте у вище-
сказаному не можна прецінь змінити ні одної
протинки.

Ті Німці, які пруть до швидкої розправи
з Польщею, вставляють у свій рахунок дві по-

зиції: 1) нижчість польського ума і характеру, 2) неутральність Франції в евентуальному польсько-німецькому конфлікті. Чи це позиції реальні, чи теж, як каже німецька пословиця *Der Wunsch ist der Vater des Gedankens*?

Коли в четвертому році війни Німці, зустрінувшись із твердою дійсністю, переконалися вкінці, що те, що вони брали як позицію у реальному рахунку, було лише міражем уяви, — заломилася моральна відпорність народу, цісар утік, упала династія, впав устрій, найбільш воєвничий нарід світа склав зброю. А прецінь ні один ворожий жовнір не стояв на німецькій землі. Характер нації не витримав преси.

Коли у шостому році війни, веденої без перерви на польських землях, після ряду безпримірних поразок, які зазнала армія, ворог станув у воріт Варшави, польський нарід потроїв зусилля і побідив.

Чи це не є наглядні факти, чи живе покоління не дивилося на них власними очима, воно не пережило їх? Отже чому так важко приходить добувати практичну науку з власного досвіду?!

Здається, що прийшла вкінці історична епоха, коли рахунок на нижчість ума і словянських нервів є рахунком нереальних позицій. Чи з погляду українського народу треба вважати це нещастям?

Другою позицією у протипольському німецькому рахунку є віра, що на випадок польсько-

німецького конфлікту Франція остане неутральною. Бо існує прецедент такої неутральности Франції у конфлікті Прус зі східним сусідом. Це було в 1866-ім році, у році Кеніґрецу. З якими наслідками — про це всі знають.

Діється чимало неімовірних речей, але справді важко поважно повірити, *щоби Франція згоди-лася залишитись неутральною на випадок польсько-німецького конфлікту на те, щоби знайтися самотною поміж фашистівською Італією та гітлерівською Німеччиною.*

Треба сподіватися, що відповідальні німецькі чинники здають собі з цього справу бодай у тому самому ступні, що поважні ліві французькі діячі. Тому здається мені, що недалекий буду від правди, коли скажу, що навіть при дуже поважній натузі польсько-німецьких відносин вибух конфлікту зовсім не є конечний. Скажу більше: *на конфлікт з Польщею в теперішньому укладі європейських відносин не пірветься ніякий відповідальний німецький уряд, який мусить здати собі справу з того, що коли Німеччина вдруге підпалить світ, то на випадок поразки не буде для неї милосердія.* Стільки досвіду Німці мусіли вже винести з періоду 1914—1918. Атака на Польщу в нинішній ситуації могла би бути вислідом або внутрішньої німецької анархії, або ділом еднаково божевільним, як викликання світової війни в 1914-ому році, однак ані анархія, ані божевілья не веде ще до побіди. Польща напевне не бажає собі конфлікту з Німеччиною, ані взагалі кон-

флікту, але коли на неї нападуть, то буде боронитися і то дуже сильно. Холоднокровність і розважливість її закордонної політики є поважною гарантією, що вона збереже європейський мир аж до моменту, поки остигне *furor teutonicus*, поки Німці почнуть глядіти на світ у спосіб більше річевий і більше згідний з їх власним німецьким інтересом. Німецької гегемонії Середня і Східна Європа не дасть собі накинута, а до співпраці з мирними Німцями охоти напевне не забракне.

Чимало писалось в останньому часі про здогадне розхитання польсько-французьких відносин. Річ, яку занадто багато доказується, не стає ще через те правдивою. Щоб довше не розтягати справи, повторю ще раз, що важко подумати, аби Франція тужила до самоти поміж гітлерівською Німеччиною та фашистівською Італією. Польсько-французький союз витримав у недавньому минулому дуже поважну пробу, а були нею льокарненські умови. Ці умови були в Польщі предметом дуже гострої критики тому, що не принесли їй німецького признання західних границь. Отож є ясною річю, що ніхто з польської сторони не може поважно жадати, а з німецької пропонувати такого признання границь, поки німецька опінія з ними не погодиться. *Бо в міжнародніх відносинах міродайним є не текст договорів, лише настрій, серед якого вони повстають.* Кожна закордонна політика, яка забувала би про цю засадничу правду, булаб не політикою, а колекціонерством клаптиків паперу. Завданням, яке в Льо-

карно мав розв'язати пок. гр. Скшинський, зовсім не було здобути якусь німецьку гарантію для західних границь Польщі, бо це було поза сферою досягальности, отже не було предметом його заходів. Завданням гр. Скшинського було перевести польсько-французький союз крізь пороги рейнського пакту і це завдання він вповні виконав. Навіть п. Бріан не хотів залишитись на самоті з п. Штреземаном і тут лежить причина тої завзятости, з якою п. Штреземан говорить у своїх записках про польського партнера. Німеччина пішла до Льокарна на те, щоби за ціну признання нової французької границі дістати вільну руку на сході. *Вислідом Льокарна є італійсько-англійська гарантія для французької границі та привілей Франції увійти збройною силою до здемільтаризованої полоси, скільки разів вона признає це доцільним, бо для вмаршу не потребує навіть рішення Ради Ліги Націй.* З погляду польських інтересів не потребуємо нічого більше гнати.

Як довго в Європі не зміниться засадничо розклад сил і інтересів, так довго польсько-французькі відносини не зазнають засадничої зміни. Дрібне маніження або нервозність одної чи другої сторони не злякають поважного дипломата. *Політика великих історичних народів є вислідом їх інтересів та ситуацій, а не пропаганди, особливо посторонньої, хочби найяскравішої і найкриклівішої.* Вартости, які для Франції представляє польська поміч, не заступить ніякий пру-

ський підпис, — це не підлягає чейже сумнівові. Езав продав спадщину за миску сочевиці, однак ніхто не чув про продаж спадщини за клаптик паперу. Не посуджуймо Франції у такому божевіллі.

Реасумуючи повищі уваги можемо сказати з великою міркою правдоподібности, що мир на польсько-німецькому кордоні є багато менше загрожений, ніж це могло би здаватися на перший погляд.

Чи інакше виглядає на польсько-совітському кордоні? Здається, що ні. Політика Совітського Союзу є дуже гнучка і в своїх тактичних ходах повна несподіванок. Але й оця політика має деяку засадничу напрямну лінію, яку можна з великою імовірністю обрахувати, хоч рахунок буває скомплікований численними чинниками, які на нього складаються. Напрямна совітської політики не є простою лінією, як пересіч чотирокутника. Це лінія кручена, рід звійки, начеб-то начерк ліній, які кожночасно означають змінливу рівновагу сил кількох різних державних рацій, що впливають на кожночасні постанови кремлінського уряду. Тих державних рацій є найменше дві, а може бути, що навіть три. Вони такі: 1) великодержавницька російська рація, 2) державна рація світової революції, і 3) державна рація довести до позитивних наслідків комуністичний експеримент на терені, на якому тепер запанував комунізм. Ці три рації впливають завжди й у кожній хвилині на рішення кремлін-

ського уряду, хоч — ясна річ — натиск кожної з них не є завжди однаково сильний, і та змінливість у взаємному відношенню сил, що впливають на політику Кремля, надає їй ту кручену чи радше звійкову лінію, про яку я вище згадував.

У теперішньому моменті всі три державні совітські рації працюють мабуть у користь мира, і то так довго, поки не зміниться засадничо також уклад міжнародних сил і внутрішній стан відносин у Світах. Я вже вище сказав, що таке — на мою думку — треба гадати про ніби-то готовість Світів співпрацювати з Німеччиною проти Польщі. Світи знають знаменито, що Німеччина, коли лише зможе, послужить їм як знаряддя проти-польської диверсії на випадок польсько-совітського конфлікту. *Однак Світи є цілком рішені самим не стати знаряддям німецької політики* і працювати pour le roi de Prusse. Не лише в інтересі безпеки Світів, але просто їх еґзистенції лежить зберігти нинішній стан польсько-німецьких відносин; кожна їх зміна є для них дуже грізна і лише атака з польської сторони могла би змусити їх користати з німецької помочі, яка зрештою накинута би їм мабуть навіть всупереч їх волі.

Ми згадали вище, що совітська атака на Польщу є річю мало імовірною при нинішньому укладі відносин. Противилась би цій атаці і рація світової революції, і бажання у мирі довести до кінця експеримент комуністичної господарки.

і вкінці та передусім великодержавницька російська рація.

Росія не є вже державою з одним фронтом. Це показалося вже в 1904. році, а нині, супроти збільшеної японської активності на азійському континенті, кидається просто в очі. І хоч Росія така велика, проте може знайтись у ролі горіха в кліщах; це неприємна роля, особливо, коли не знати, до якого ступня шкаралупа горіха витріває, і коли існують причини догадуватися, що на цій шкаралупі є вже риси та щілини. Заплутання у конфлікт на західних окраїнах не може принести Росії ніяких користей. На випадок переспектива, що Німеччина, як мандатар цивілізованого світа, почне „порядкувати” „російську проблему”, а на випадок програної...?

Рішуче кращий мир, краще є „статус кво”, бодай так довго, поки не зміниться конюнктура. Я обіцяв своїм українським читачам, що пишучи для них не буду зупинятись перед заторкуванням дразливих, а навіть болісних справ, отож вони не візьмуть мені за зле, якщо цю обітницю дотримаю. *Зпосеред численних мотивів, які кажуть кремлінському урядові змагати до збереження миру на європейській границі, треба назвати особливо один мотив, а саме, що кожний конфлікт на тій границі ставить автоматично на чергу дня українську справу.* Ставити цю справу на чергу дня Росія не хоче — це річ ясна. Яж від себе поставлю українським читачам питання, на яке не хочу відповіді, але на яке хай вони собі самі

відповідать у тишині свого серця і совісти. Чи в нинішньому укладі польсько-українських відносин Польща може хотіти поставити на чергу дня українську справу? Чи в нинішньому стані польсько-українських відносин Польща могла би на випадок конфлікту з Совітами поставити українську проблему щиро, радикально, на широкій площині, без застережень і без страху, що відкриє у власному тілі рану, з якої витече її кров і сили? Чи може не булаб примушена шукати якихось половинних розв'язок, якихось нових андрусівських ліній, якогось нового поділу українських земель, вівісекції братнього народу, закріплення мира з російським сусідом шляхом участі у злочині, так, як Росія, Прусія і Австрія закріпили між собою мир на поверх сто літ через спілку у поділах Польщі?

Це — на випадок польської перемоги, — а що ж на випадок програної? На випадок програної — влетить до більшовицького кїтла та єдина вітка українського народу, яка може рахувати, що збудує будучність своєму народові на засадах європейської і християнської цивілізації, якщо лише освідомить собі своє завдання супроти себе самого та свою історичну місію у південній і східній Європі. Тому гадаю, що і для Польщі і для України краще, коли безпосередньо не жде нас потрясення на польсько-совітській границі. Провізорична стабілізація миру поміж Польщею і Совітами дає і Польщі і Українцям час вирівнати й устійнити свої взаємини. Всяка зміна ниніш-

нього „статус кво” перед тим, заки це прийде, є для Польщі небажаною, а для Українців може бути просто лиховісною. Поверну ще до цієї справи, коли буду обмірковувати становище Українців до польської закордонної політики.

Українська прилюдна опінія у Польщі зареагувала сильно і болюче на підписання польсько-совітського пакту неагресії. „Польща бажає миру за всяку ціну, Польща вирікається своєї історичної місії”, казав мені з огірченням не один з моїх українських приятелів. Так воно не є. Польща хоче миру, так, справді, Польща хоче миру щиро і глибоко, Польща вважає кожну агресивну війну злочином, Польща зберігає і збереже до останніх границь зимну кров і спокій супроти диктованих фанатизмом і ненавистю провокацій. Але є справи, яких Польща не дозволить піддати в сумнів, є справи, в обороні яких Польща не завагається виступити збройно, вірючи у правду свого спору та в справедливість Господню. І ця спокійна детермінація Польщі є одною з найсильніших запорук мира, а перед спровокуванням її завагається кожний відповідальний уряд і на Кремлю і в Берліні.

Через умову про ненапад Польща не виреклася нічого, ніякого свого права, ніякого предмету свого зацікавлення й ні одного зі своїх союзів. *Пакт неагресії не створив ніякого нового стану речей, а ствердив лише віддавна в обох договірних сторонах існуючу нехіть до касування нинішнього „статус кво”.* Я вже згадав нище, що

Польща не має нині причин думати, щоби зміна існуючого стану принесла користь їй самій і Середній та Східній Європі, в якій вона є одним із творчих конструктивних чинників.

Середня і Східня Європа, це величезний простір землі, простір, що розлягся поміж морями Балтійським та Середземним і Чорним, та який заселює велика маса ріжномовних, але расово чи історично споріднених народів, народів, які лучить географія, спільні господарські тенденції, вкінці бажання зберігти ту свободу і самостійність, яку так недавно здобули такими жертвами. Середня і Східня Європа не буде ніколи національною державою, не буде теж ніколи тереном гегемонії одної з держав, або одного з народів, що живуть на її терені. Ніяка з тих держав та ні один з тих народів не є на це достаточо численний і сильний.

Був час, і то ще досить недавній, коли здавалося, що гегемонія над цим розлогим і гарним простором дістанеться невідклично німецькому народові і німецькій державі. Богу дякувати, той час минув — безповоротно. „Не буде нам Німець панувати“! „Drang nach Osten“ — це вже не є живе гасло, — це опир вправді недавньої, але вже безповоротної минувшини, це фраза, яка може захоплювати професорів і журналістів, паперових людей, які шукають мудрости у книжках минулої доби, а не в обсервації життя. Чи можна поважно говорити про німецький напір на Схід, коли обсервація щоденного життя невблаганно

виявляє, що саме східні простори Німеччини, не вважаючи на зусилля тої держави, вилюднюються, що східній Прусьак чи Бранденбурець прочитає, що правда, рано газетну статтю, яка впевняє його, що будуччина і місія Німеччини на Сході, а пополудні йде купити залізничний білет, бо саме переселюється до Надренії, або в найкращому випадку піде на віче, де буде жадати, щоби фатерлянд даліше втримував його безнастанними грошовими жертвами, якщо доконче хоче, щоби німецький елемент вегетував ще якийсь час на Сході. Піонір, якого треба грішми утримувати, не є чейже піоніром. А чи може бути інакше? Чи можна казати про експанзію народу, якого розродча сила заломилася, у якого надвишка народин є навіть в абсолютних цифрах на кількадесят відсотків менша, ніж у Польщі, якої населення є більш ніж на половину менше, як у Німеччині? *При однаковому числі батьків на кожену німецьку дитину родиться п'ять славянських дітей. Час не працює для пруського короля.*

Німецька гегемонія у середній і східній Європі, це не живе „завтра”, це опир вчорашнього дня, який може нагнати ще багато страху і клопоту — булоб сліпотою не бачити цього — але над яким життя перейде, дасть Біг, до яснішого завтра. Середня і Східня Європа не буде тереном нічії гегемонії. Ще вчора була румовищем після розвалених імперій, завтра буде констеляцією, яка не буде крутитись довкола якогось сонця, бо ні одна з її держав таким сонцем стати не може,

лише так, як при численній небесній констеляції, довкола спільного ідеального осередку.

Планети, які будуть кружляти в орбіті тої констеляції, це не будуть мертві тіла, призначені для пасивної служби безоглядним правам сили тяготіння, — ці планети, це живі органічні людські громади, кипучі кровю і думками, громадянства, свідомі своїх цілей, свідомі доріг, по яких треба їм ступати.

Ролею Польщі та її історичною місією є допомогти народам і державам, що живуть поміж етнографічною німецькою границею та етнографічною границею Великоросів створити у спільному інтересі і для спільної користи саме таку констеляцію живих і здібних до життя організмів. До остаточного висліду ще дуже далеко. Бо Східня і Середня Європа була ще вчора закуреним пожарищем руїн, що лишились по великанській пожежі світової війни, бо треба було пережити аж наново до державного буття покликані народи скріпляться, сяк-так влаштують у власному домі, сяк-так протверезять з націоналістичних або революційних гасел та з дрібних партикулярних сусідських підозрінь і завистей, а усвідомлять собі категоричні імперативи своєї державної рації. Той процес освідмлення не може бути швидкий; кожна трівка річ мусить зростати поволи, почуття взаємности не можна викликати механічними засобами, воно мусить вирости в заінтересованих громадянствах органічно, з глибини передуманих ідей, з підсвідомости самозберігаючого інстинкту, з непереможної волі життя і розвитку.

Так представляється завдання польської закордонної політики в нинішній другій добі її розвитку. Доба перша була присвячена з природи річи створенню і закріпленню держави та навязанню системи союзів, які забезпечують Польщі свободу рухів і безпеку перед наїздом. Але й у тій добі Польща старалася неодноразово зробити, щоби покликати до життя елементи будучої середньо-і східньо-європейської констеляції. *Без польських побід не було би балтійських держав, не виключаючи й Литви, а не є виною Польщі, що в роках 1918—20 не повстала українська держава.*

Друга доба — це перетворення Середньої і Східньої Європи з румовища в констеляцію. Свідома участь Польщі в цьому процесі є значна і наглядна, і думаю, що не брак уже також вислідів.

Гадаю, що те, що я сказав про міжнародне положення Польщі та її закордонну політику може дати мому українському читачеві досить вірний образ справжнього стану річей. Я зазначував лише великі засадничі лінії, бо в короткому нарисі інакше бути не може. Безумовно, воно має погану сторінку, але має також одну добру сторону, а саме — не закриває зору і розумування гущавиною другорядних подробиць, не скриває лісу видом поодиноких дерев, не відвертає уваги від засадничих справ до питання політичної тактики, або до подробиць чисто протоколярної натури.

Шановні читачі звернули мабуть увагу на найважливішу характеристичну рису цього огляду,

а саме, що хоч я не промовчував відємних моментів міжнароднього положення Польщі, а проте в цілому ході моїх висновків я підкреслював головні сильні моменти, які дозволяють глядіти в будуччину з довірям. Я мав для цього дві підстави: одну вказав вище, кажучи, що головною силою народу є його характер, його здорові нерви, його сильна воля побороти труднощі та свідомість, що до великих вислідів доходить лише крізь перепони великих труднощів. Другою причиною такого підходу до справи є те, що пишу сьогодні для вжитку українського громадянства.

Отже польська пропаганда, до якої автор щиро чи наївно признається!! Ні, не пропаганда польська, а мотив, який зараз виясню, та який — я певний — мої українські читачі зрозуміють. Широкий український загальний себто українська інтелігенція (маю тут на увазі передовсім її галицький відлом), яка цікавиться міжнародніми справами, але не має змоги фахово і практично з ними стрічатися, з природи річи слідкують за польською закордонною політикою крізь призму української політичної публіцистики. Інакше бути не може. *Отже маючи деякий контакт з українською політичною публіцистикою, себто з її галицьким відломом, я переконався, що вона пише найрадіше про слабкі сторінки міжнародньої ситуації Польщі, про невдачі її закордонної політики, про менше фортунні виступи польських політиків. Якщо вона пише про польські успіхи (а Господь бачить, що їх було чимало), то майже*

лише про ті, які вже належать до минувшини, на те, щоби минуле щастя Польщі протиставити її нинішній неволі. Протипольські настрої українського громадянства були в останньому десятилітті такі сильні, що спроби представити польські справи під іншим кутом погляду не промовляли до переконання читаючого загалу, навпаки, наражували публіцистів на остракізм від власного народу. Отже український загал, черпаючи впродовж літ свої інформації крізь фільтр, який пропускав лише частину води, мусить вироблювати собі погляди лише частинно правильні. А нема ніщо більше шкідливого, як фрагментарна правда.

Тому, пишучи для Українця-читача, я рішив звернути його увагу головно на „другу сторону правди“. Тому моя праця набрала деяких рис односторонності і вважаю своїм обов'язком звернути на це читачеві увагу. Однак думаю, що така односторонність не є без пожитку, і що на тлі статей українських авторів, які пишуть про міжнародні справи та саме у зв'язку з тими статтями, мій нарис, що зясовує передусім „одну сторону правди“, дозволить українському читачеві створити собі образ не лише на одній площині, але й виразний, живий, повний барв і контрастів, світла та тіней.

На цьому можна би цей нарис закінчити, колиб не те, що нема в ньому ще одного моменту проблеми і то саме того, який з природи речі найбільше цікавить моїх українських читачів. *Нема*

тут ще обміркованого становища української політичної думки до польської закордонної політики. Якщо кажу про українську політичну думку, то в розумінню цього нарису цей вислів означає опінію політично зацікавленої інтелігенції тої вітки українського народу, яка живе в границях Польщі, особливо ж інтелігенції Галицької Землі, як тої, що має найстарші політичні традиції і якої постава була, як досі, завсіди міродайча для політичної постави Українців з польською державною приналежністю. Тому не будемо брати в наших міркуваннях під увагу думок і настроїв Українців, які живуть під совітським пануванням, ані поглядів української еміграції наддніпрянської вітки.

Я вже кількакратно зазначував, що ця розвідка призначена для вжитку широкого загалу політично зацікавленої української інтелігенції, особливо галицької дільниці, а її ціллю є зясувати і звернути увагу моїх читачів на ті сторінки проблеми, яка їх цікавить, та яких українська публіцистика або зовсім не підкреслювала, або — на мою думку — недостатечно.

Отже знову одна спроба „говорити безпосередньо до мас” понад головами власних національних фахівців, спроба, яку польська сторона вже стільки разів заповідала?! Зовсім ні. До мас ніколи не говориться розумовими аргументами, бо там досить кількох сильних і добре психологічно придуманих гасел. Чим менше аргументів, тим певніший наслідок. Крім того трудно булоб виду-

мати більше марнування часу і зусилля, як спроба звернути в нинішній господарській ситуації зацікавлення мас на позбавлені безпосередньої актуальності теми міжнародної політики. Тому не для мас призначена ця розвідка, — вона призначена виключно на вжиток (я хотів би дуже сказати і на пожиток) загалу української інтелігенції, що живе в наших границях. *Це не є спроба накидати комунебудь мої погляди, ані спроба переконувати когонебудь; це просто засовування проблеми з певного погляду, підтримане аргументами, на які міг спромогтися автор, і просьба до читача, щоби він зволив подумати, чи аргументація автора має деякі внутрішні вартости, над якими варта було би на хвилинку призадуматися.*

З дотеперішньої історії українського національного руху на Галицькій Землі можна було ствердити одно явище, яке мабуть не підлягає дискусії. *На політичне становище представників українського національного руху, публична опінія рідної інтелігенції мала завсіди дуже сильний, ба навіть рішачий вплив.* З публичною опінією всі українські провідники, без огляду на їх мандат і легітимачію та їхні колишні заслуги для народу, завсіди дуже сильно рахувалися; не вагаюся навіть зміцнити того вислову і сказати не в минулому часі, але просто в теперішньому, що вони їй бояться. Українське громадянство є під цим оглядом одним із найбільш демократичних громадянств світа, провідників поправді не має, а має лише виконавців волі народу, якщо під

народом будемо розуміти політично зацікавлену інтелігенцію. Вже кільканацятилітний мій особистий зв'язок з українськими справами в Польщі переконав мене, що в українському громадянстві нема ані одиниць, ані верств із таким авторитетом, що вони моглиб якунебудь справу спершу вирішити, а потім подбати про затвердження їх постанов у публичній opinii. Коли річ іде про вирішення якоїсь справи, яка торкається Українців, то спершу треба бути певним opinii громадянства, а щойно потім увійти в зв'язок з провідниками. Це має без сумніву свої погані сторони, тому, що кожний процес і кожне рішення вимагає страшенно багато часу, так багато, що інколи навіть, коли доходить до рішення, то засадничо змінена ситуація робить вже це рішення зайвим; це має ще і ту погану сторону, що посторонні чинники часто знеохочуються переговорювати з представниками і провідниками, які рідко коли самі вважають свої мандати достаточними і залишають може надто широке поле для демагогічної акції (а демагогію можна з успіхом проводити і серед інтелігенції, яка чейже не може складатися з самих політиків-фахівців).

Однак не є мовою річю критикувати. Досить, коли після ствердження деяких фактів і тенденцій українського громадянства чоловік приноровиться до них, а тому, що це ствердження каже про бажання українського громадянства втримувати живий і безпосередній зв'язок загалу з усіми справами, які його цікавлять, то не лишається

мені інша дорога, як пробувати звернути безпосередню увагу громадянства на проблеми, які нас цікавлять.

Прилюдна opinia української інтелігенції формується, як прилюдна opinia всіх інших народів, під впливом двох чинників: чинника розумового і чуттєвого. Якщо річ іде про українське громадянство, то чуттєвий чинник впливає мабуть особливо сильно на формування громадської opinii.

Не скажу мабуть нічого нового, коли стверджу, що сентимент українського громадянства з галицької діляниці є — і то не від сьогодні — настроєний сильно проти всього польського, дозволю собі навіть на твердження, що цей сентимент був у цілій низці випадків чинником рішачим на позиції українського громадянства тої землі. Я мав дуже часто вражіння, що *у підсвідомості цілого ряду українських патріотів закорінилося пересвідчення, що кожна річ шкідлива для Польщі, або така, яка йде всупереч тимчасовим бажанням Поляків, — є вже через те саме корисна для України, або Українців.*

Знаю дуже добре, що з українського боку дістану негайну відповідь, що цей протипольський сентимент витворили в Українцях передусім Поляки і що він є фатальним вислідом політики супроти української проблеми. Про генезу цього сентименту я не хотів би тут писати. Не тому, що бажав би усунутися від невинної для мене дискусії, але просто тому, що те, що я мав

сказати про добрі і погані сторони польсько-українських відносин, я вже висловив у моїй книжечці п. н. „Про конструктивну політику на Червоній Русі” (Варшава 1931, Книгарня Гезіка); ця брошура найшла була деякий відгук в українській пресі і маю надію, що її текст появиться невдовзі в українській мові.

Тому гадаю, що мій український читач не зробить мені закиду, коли не обтяжу нинішнього нарису міркуваннями на тему, яка лише свobodно зв'язана з ним.

Українська політична література (маю знову на увазі виключно її галицьку частину), яка займається міжнародними справами, *пливе майже без виїмку під двома вітрилами: протириський і противерсайським*. Під цим оглядом нема різниці поміж речами, які являються в краю і за границею. Ясна річ, що риський договір не може мати серед Українців приятелів: не можна ані дивуватися цьому, ані вимагати, щоби було інакше. Адже риський договір був формальним ствердженням, що з періоду стихійної кристалізації національних держав у Середній і Східній Європі, себто з періоду зачиненого в роках 1918—20, не вийшла самостійна українська держава. *Український нарід заплутався у тому періоді у лиховісну боротьбу на два фронти, якої не вмів в пору перервати, хоча були хвилини, коли відкривалися перед ним можливості перервати її*. Однак не хочу довше розводитись над тою болючою історією; в останніх часах обмірковує її по-

важна українська публіцистика у такий правильний і переконуючий спосіб, що посторонній приятель українського народу не має тут нічого додати. Скажу лише коротко, що українська держава не повстала в рр. 1918—1920 передусім тому, що власні сили українського народу не були достаточні для здвигнення держави, і тому, що польсько-український союз і польська поміч прийшли за пізно і вкінці також тому, що польське зусилля, яке йшло на відбудову української держави, не було повне. Це зовсім не значить, щоби я хотів посуджувати у нещирості тих керманичів польського державного корабля, які задля будови української держави наражували незакріплене ще існування власної батьківщини. Величїнь ризика, яке вони взяли на свою відповідальність через Україну, є найкращим доказом їх щирости. Але київська виправа не могла пірвати за собою польського громадянства, — не могла тому, що надто свіжою була ще пам'ять про польсько-українські бої, які йшли впродовж місяців поміж Сяном та Збручем. Ті бої, не перервані у свій час, дали дуже поважні аргументи тому польському політичному таборові, — а це табор старий, поважний, і не в одній справі заслужений, — який твердить, що Польща повинна шукати опори в будуччині на добрих взаєминах з Росією, а ці останні можна собі запевнити найкраще через відповідний поділ земель з українським населенням. Андрусівський прецеденс, який за ціну поділу України запевнив Польщі

сто літ мира з Росією, є дуже поважним аргументом; це не була вина Росії, що Польща за тих сто літ, замість зміцнитись, поринала у щораз глибшій анархії. До боротьби за Київ не станув польський нарід з такою енергією, яку в кілька тижнів потім розвинув у боях над Вислою. Причиною цього були, як я згадав, спомини про бої над Дністром, яких не зупинено в пору. *Дальший розвиток польсько-українських взаємин на захід від риської лінії міг лише скріплювати в польській opinii вплив орієнтації, яку я назвав андрусівською.* — Українці, які живуть у границях Польщі, себто їх становище супроти польської держави і народу, не залишилися без впливу на формування польської східної політики. Те, що вони не освідомлювали собі розмірів і наслідків того впливу, не змінює сути річі. Натиск українського народу на польсько-російські відносини працює впродовж цілого останнього десятиліття для скріплювання риського миру. Акція совітської дипломатії серед Українців у Польщі не мала іншої ціли, як безперестанне пригадування полякам, на що вони наражуються, якщо легкодушно поставлять на чергу дня українську справу.

Як вище згадано, під Середньою і Східною Європою я розумію усі землі і народи, розміщені поміж етнографічною німецькою границею та етнографічною границею Великоросів. Риський договір ствердив (бо не можна вжити тут вислову: спричинив), що більша частина українського



народу не найшлась у границях Середньої та Східньої Європи, ані навіть взагалі Європи, якщо назвою Європи охоплюємо краї, які лежать у межах впливу європейської цивілізації. На схід від риської лінії починається межа іншої цивілізації, цивілізації (або як читач воліє варварства) совітської.

Риська границя була ще в останніх часах предметом живої, інколи навіть пристрасної, дискусії і критики з польського боку, а у цій критиці взяла участь також українська публіцистика.

Польські критики риської лінії виходили здебільша з założення, що польсько-совітська границя з огляду на інтереси Польщі (чи правильно зрозумілі, цього тут не будемо розглядати), повинна йти даліше на схід ніж тепер. За пересуненням її до заходу не висловилися чейже ніякі польські голоси. В кожному разі критикуючи риську границю польська публіцистика брала за вихідну точку інтерес Польщі. *Цікава річ, що забираючи в цій справі голос, українська публіцистика прийняла (і то виключно) лише польський інтерес, як вихідну точку.* Українська публіцистика, критикуючи лінію риських границь, заявила — поскільки знаю — одноголосно, що ці границі для Польщі некорисні, просто шкідливі, що вони висунені надто на схід, що втиснули до Польщі надмірну скількість інших народів, особливо Українців, з якими Польща ніколи та в ніякий спосіб не дасть собі ради.

Зовсім не хочу перечити, що в цій аргумен-

тації є чимало слушности. Дуже можливо, що Польща знаменито обійшлась би без деяких пинських багон, або що легше впоралась би з українським національним рухом, колиб мала у своїх границях менше число Українців. Те, що мене здивувало у цих виводах української публіцистики і що мабуть здивує теж моїх українських читачів, коли зверну їм на це увагу, це підхід української політичної літератури до проблеми риських границь виключно під кутом зору польських інтересів та *повне залишення на'боці українського інтересу*, який у цій справі зовсім не є другорядний. Обмірковуючи з погляду українського інтересу риську границю, треба би дискутувати — на мою думку — як найменше, чи вона корисна чи морочлива для Польщі (про це хай думають Поляки), але передумати і розв'язати передусім слідуючі проблеми:

1. Чи для українського народу було би краще, коли би границя совітського світа йшла далше на захід, себто напр. здовж Бугу і Сяну, так, щоби всі землі з українським населенням, крім зовсім другорядних смужок найшлися внутрі совітських границь?
2. Чи на випадок негативної відповіді на перший запит в інтересі українського народу є, щоби поза совітськими границями найшлася по змозі мала, чи по змозі велика скількість його синів?
3. Чи, якщо Українці не можуть мати своєї держави і мусять жити у державі польській, кра-

ще для них, щоби їх було в Польщі якнайменше, чи якнайбільше?

4. Чи і яку місію супроти свого народу мають виконати Українці, які живуть у границях Польщі і чи виконання тої місії влєкшить їм або ускладнить зайняти приязне або вороже становище до польської держави і народу?
5. Чи *rebus sic stantibus* поки можна буде говорити реально при близьке повстання української держави, в українському інтересі є, щоби дійшло до зміни риських границь, а якщо така зміна показалаь би конечною, то якого їх пересунення, в яку сторону, вимагав би український інтерес?

Це коротко сформуловані ті питання, які повинна би передискутувати і розв'язати українська суспільність Галицької Землі.

Кілька літ тому був час, коли посторонньому глядачеві могло здаватися, що опінія галицьких Українців висловлюється цілком виразно за пересуненням риських границь далеко на захід, хоч би з тим наслідком, що всі українські землі і цілий український нарід найдуться під совітською владою. Українці вважали, що совітська система буде після побіди над Польщею слабшою, ніж перед побідою, і що совітське панування буде чимось переходовим, підчас коли об'єднання українських земель залишиться явищем тріvkим. Здається, що доба тої орієнтації належить нині вже до минувшини. Комуністичні симпатії розвиваються в українському громадянстві зовсім не

сильніше, ніж в якому небудь іншому громадянстві європейському; вони здобувають собі гаслами механічної соціальної справедливості якусь частину фанатиків, а зрештою зростають або стають слабшими відповідно до зросту або упадку господарської кризи та звязаного з нею невдоволення мас. Боротьбу з комуністичною оманю і зі совітськими симпатіями перевело українське громадянство Галицької Землі само, без нічиєї помочі, з великим гідним признання зусиллям і вислідом. Українська опінія звернулася рішуче проти Совітів і нині панує серед неї вижидання швидкого їх упадку. Виринала туга чи то за польсько-совітським конфліктом, чи теж за якоюсь обєднаною акцією європейських держав, зверненою проти Совітів та зорганізованою Німцями. Люди вірили, що час вже недалекий. Тому підписання польсько-совітського пакту неагресії відчули болюче навіть ті українські патріоти, які зовсім щиро гадали, що надто велике число Українців найшлося у межах Польщі.

Тимчасом польсько-совітський пакт неагресії зовсім не був громом з ясного неба, не створив ніякої нової ситуації, є лише висловом ситуації існуючої вже від давна, а *його вартість і тривкість залежить від тривкості ситуації, через яку взагалі повстав*. Ще раньше, ніж Польща, пакт про ненапад з Совітами узгіднила Франція. Не знаю, чому підписання пакту Польщею дехто пробував представити як доказ розхитання польсько-французького союзу. Велика Британія була і все

ще є дуже далеко від організування якоїнебудь протисовітської акції або участі у ній. Я писав про це широко у вище згаданій моїй розвідці п. н. „Політика Великої Британії“, до якої дозволю собі відіслати ласкавого читача. Про організування антисовітської акції говорять від часу до часу, і то не дуже голосно, Німці, — ті самі Німці, які є звязані з Росією договором в Рапалльо й у Берліні і для яких Росія має бути другим млинським каменем, що поміг би роздавити Польщу.

Віра в недалеку реалізацію протисовітської коаліції європейських держав під проводом Німеччини могла закорінитися так у думках Українців з двох причин: по-перше тому, що такої коаліції бажали вони собі так само палко, як тому сто літ Поляки бажали собі великої війни народів, і по-друге тому, що українська політична думка остає під дуже сильним впливом німецької політичної думки. А німецька література грається від якогось часу ідеєю „впорядкування російської проблеми“, гадаючи, що здобуде собі через те на заході потурання для німецької експанзії. Тепер пишуть у Берліні, що польсько-совітський пакт перешкодив якійсь європейській акції так, наче би така акція була чимось актуальним.

Я вже вище зясував причини, через які Польща, хочби навіть не була так щиро мирова як є, не може серед нинішніх умовин бажати собі конфлікту з Совітами. Причиною цього є не лише

правильне розуміння німецької дипломатії. *Найважливішою і рішальною причиною мусить бути у цьому випадку неустійнений стан польсько-українських взаємин.* Я хотів би підкреслити це з найбільшим притиском і гадаю, що таке підкреслення може принести користь. Воно може бути корисне саме тоді, якщо мій український читач спитає себе, чи еволюція української opinii в Польщі, еволюція від тої хвилини, коли український загальний відкинув тенденції до пересунення границі совітського світу по Сян і Буг, як незгідні з національним інтересом, чи та еволюція — повторюю — не була надто повільна?

Ми не досягнули ще того періоду, коли наші українські співгромадяни зможуть мати співтворчий вплив на закордонну політику Польщі, себто зможуть у конструктивний спосіб впливати на накреслювання лінії польської політики. Становище українського громадянства в границях Польщі вправді мало деякий вплив на польську закордонну політику, але лише своїм механічним тягарем стискало щораз сильніше петлю риського договору. Особисто думаю, що здобуття Українцями того впливу на польську закордонну політику лежить у сфері практичних можливостей.

Знаю, що це твердження зустрине у моїх українських читачів дуже сильні сумніви. Польсько-українські взаємини є того роду, що важко подумати, щоби Поляки схотіли признати Українцям вплив на свою закордонну політику. Заки в дальшому ході цих виводів зможу вкоротці на-

креслити методи, якими, на мою думку, Українці могли би позискати вплив на польську політику, відповім, що *ніхто ніколи нікому впливів на свою політику не „признавав”*. Впливів не отримується у подарунку, впливи здобувається зручною тактикою і робленими прислугами. Важко хіба уявити собі гірші взаємні відносини, як ті, що існують тепер поміж правлячим табором у Польщі та національно-демократичним табором. А проте чи польсько-совітський пакт не є тріумфом політичної національно-демократичної думки, чи національна політика післятравневого забору не йшла майже завсіди по лініях визначених національною демократією, чи щораз більший централізм не відповідає зовсім концепціям національно-демократичним? Щоби мати навіть рішаччі впливи, на це не треба зовсім бути при кермі правління, не треба навіть мати гарних звязків з урядом, — цілком досить переконати їх в опертю на ситуації, що дорога, яку вказуємо, є єдино спасенною. Це вже лише питання тактики і психології, знання терену і знайомости людей.

Ми вже вище сказали, що галицька частина української політичної літератури пливе під противерсайськими вітрилами. Осередками противерсайського руху є Москва і Берлін. Москва з чисто тактичних мотивів, які наказують їй підтримувати всі течії і пропаганди, які шкодять гармонійному усталенню відносин між європейськими державами, — а Берлін щиро й органічно, бо версайський договір є чейже тим урочистим доку-

ментом, тою „магна харта“, яка стверджує, що Середня і Східня Європа не буде німецькою колонією ані німецьким протекторатом.

Німецький загаль думав зовсім щиро, що досить буде подерти версайський договір, щоби відзискати гегемонію в Середній і Східній Європі, так наче би договори, отже писані тексти, могли щось створити, або щось звести на нівець. Так не є. Договори можуть бути щонайвище висловом якоїсь ситуації. Німеччина не втратила своєї гегемонії через версайський договір, а втратила її тому, що заломилася розродча сила Німців, що стихійний рух населення відвернувся від сходу та звернувся до заходу, вкінці тому, що у славянських народів прокинулися за наших днів довго приспані енергії і що їх натуга є сильніша від натуги німецької енергії. Пятьдесят літ тому не снилося нікому про версайський договір, а про те старий мудрий Бісмарк бив на тривогу, взиваючи, що треба винищити Поляків Східної Мархії, поки не буде запізно. Старий реаліст умів читати на годиннику життя — слідуючого дня після Седану. На слідуючий день після прокламації цісарства зрозумів, що на східніх окраїнах Прус прокидаються енергії, яких пізніше не можна буде перемогти і думав, що може можна буде, поки вони ще молоді і несвідомі своєї сили, задусити їх на пруський лад. Ірод, який уладжував різню немовлят, гадав, що зведе зі світа і Того, що народився як Цар Юдейський.

Тому йде з Берліна у світ противерсайська

пропаганда, товаришить їй Москва і — на диво — товаришить їй начеб-то українська галицька публіцистика, пишучи у своїх статтях, що мають інколи високий рівень, вибагливу форму і поважний зміст, — про неблаганний розвал „хиткої версайської будівлі”. А крізь виводи і міркування публіцистів проглядає наче радість, що ця будівля така хитка, наче надія, що вкортці остане з неї лише безформне румовище.

Бють у версайський договір німецькі і московські молоти, — але що в цьому товаристві робить українсько-галицька політична думка та українські симпатії?

Я хотів би передусім звернути увагу на одного версайський договір зовсім не є такою хиткою і крихкою будівлею, як це голосить Берлін і Москва. „Невже, — питає здивований український читач, — а щож, пробіг, діється з ним майже від першої хвилини його підписання? Чи ж не зарисовується цегла за цеглою і параграф за параграфом, чи не розлітаються його фундаменти, чи не видно, що небавком решту підстав його розкопають і на чотири вітри рознесуть”.

Нема у світі нічого вічного, нема вічних ситуацій, а тим більше нема вічних договорів, які є висловом отих ситуацій. Щож є трівке у ситуації, якої висловом є версайський договір, а що в цьому договорі пливке, яке не виринуло з ситуації і мусить або може згинутися без шкоди?

Трівким є зліквідування німецької гегемонії у Середній і Східній Європі. Ту гегемонію Німеч-

чина втратила і відзискати її на трівкий час не зможе навіть тоді, колиб розбурхала якусь побідну для себе війну, — бо заломилася енергія народу, заломилася його розродча сила і засадничо змінилися його лінії розвою. Німеччина може пручатися і це пручання може бути інколи для сусідів грізне, але кожний приятель німецького народу мусить йому бажати, щоби протверезіння, хоч і болісне — пройшло, щоби Німці поглянули правді в очі і погодилися з конечністю. Я вже вище сказав, що коли Німеччина, спираючись на фальшивому рахунку, або проїнятті руїнницьким фанатизмом чи обхопленні внутрішньою анархією, вдруге підпалить світ та програє, то для переможеної Німеччини не буде милосердя.

Зате не підлягає сумнівові, що у версайському договорі найшлося не одно, що не відповідало справжнім відносинам світа і не погоджувалось з лініями його розвитку. Це зрозуміла річ, тому, що версайський договір був складений після страшної чотиролітньої війни під впливом не тільки відносин, рівноваги сил і холодного розуму, що складав нову карту світа. На версайський договір зложилося чимало розбурханих сентиментів і то не конче найкращого сорту, бо — страху і ненависти. *Не дивниця, що ті постанови договору, які дісталися до нього під впливом отих чуттєвих чинників, з бігом часу мусять вступитися або змінитися.* Не вважаємо напр. нещастям, що не повісили цісаря Вільгельма, не думав я ні-

коли, що можна буде довго тримати під окупацією території члена Ради Ліги Націй, або що Німеччина буде без кінця платити відшкодування. Модифікація таких постанов, це просто відчищування версайської умови з зайвого буряну. Існують комети, оточені світючим мряковинням і око бачить перш за все мряку, однак під нею криється тверде ядро, і горе планеті, яка зударилась би з цим ядром. Так справа виглядає і з версайським договором: під зайвим буряном він криє тверде ядро, а ним є передусім *його територіяльні постанови*. З ними Німеччина хай краще не зударяється.

А галицькі Українці?

Знаємо, що на версайські, себто західні границі Польщі зростає німецький натиск і це річ, якої не можна оминати, бо є абсолютною konieczністю, щоби Німці вжили всіх засобів, які зматали би до відзискання втраченої гегемонії у Середній і Східній Європі. Саме нинішні польсько-німецькі границі є висловом і символом тої втрати гегемонії. За втримання і збереження чи зміну тих границь йде від хвилини підписання версайського договору польсько-німецьке змагання. До збройної розправи не мусить конче прийти, так як досі не прийшло, бо існують спори, які можна виграти також без проливу крови. Німці можуть прозріти, можуть правильно оцінити ситуацію і не спровокують зудару, який міг би принести їм у висліді самі поразки. Як довго цього не буде, так довго зростають зусилля, а Польща зорко,

хоч спокійно слідкує за ними, збільшуючи в міру зросту німецького натиску силу свого відпору.

Отож українська політична література, слідкуючи за цим польсько-німецьким змаганням за словянське море, реєструє передусім зріст німецького натиску, промовчуючи польський відпір. Поміж рядками читаємо, не раз наче радість, що ось-ось може прийти момент, що польський спротив заломиться і пруські прапори знову замахуть над цілим бурштиновим побережжям. Це має статися, коли тільки Франція покине свого польського вазала.

Я заявив уже читачам, що не буду цуратися заторкування дразливих справ, там, де з їх обміркування може, на мою думку, виринути користь. Отже кажу щиро, що *не маю вражіння, щоби український нарід і українська справа могла віднести якунебудь користь з такого становища української політичної літератури до справи польсько-німецьких границь.* Знаю, що нехіть галицьких Українців до Польщі і Поляків дуже глибока і що тому є зовсім зрозумілою річю, що вони схильні відрухово симпатизувати з тими, які приспорюють Польщі турбот і що схильні є почувати радше вдоволення на думку, що Польща найшлась у важкій ситуації, або що швидко стрінути її може втрата чи поразка. Таке становище вправді зрозуміле, але дуже небезпечне з погляду українських інтересів. При обмірковуванні явищ з міжнародньої ділянки повинна бути для Українців точкою виходу не величина шкоди,

яку зазнає Польща, лише користь або шкода, яка у звязку з цим може стрінути український нарід. *Підхід до справ з погляду польського інтересу, хочби найбільш негативно зрозумілого, може принести Українцям лише шкоду, бо позбавляє їх характеру самостійного політичного підмету.* Найяскравішим прикладом на правду цього твердження є відоме вже нині широкому українському загалові становище, яке у вересні 1921 року зайняв др. Петрушевич і його люди, коли то *Західний Український Уряд* вирікся власного правного підметового характеру, *коби лиш не найтись на спільній площині з Польщею.* Нині, коли вже пізно, українська опінія його осуджує.

Не треба дивуватися, що німецька політична думка має такі сильні впливи на погляди галицьких Українців. Входить тут у гру не лише підсвідомий відрух, який каже Українцеві добачувати у Німця природного союзника в боротьбі зі зненавидженим Поляком, але також і та обставина, що Українці наслідком довголітнього австрійського панування оставали в постійному звязку з німецькою культурою, що не бажаючи спиратися на польській культурі, піддавалися тим радше культурним німецьким впливам, що німецька мова була серед галицьких Українців зпоміж усіх чужих мов, поза польською, найбільш поширена і що вкінці політична еміграція галицького краю, отже політично найактивніший елемент народу, перейшла майже без виїмку крізь Берлін, а багато її визначних членів живе по ни-

нішній день у Німеччині. А проте гадаю, що ці впливи, хоч природні, є для Українців шкідливі і що їх годі погодити з широко-зрозумілим загально-національним українським інтересом, та з вужчим, але не менше для національної будучности важливим, обласним інтересом галицьких Українців. Болгарія мала в 1915. році дуже важкі і криваві порахунки з Сербією. Це було причиною, для якої підчас світової війни станула по стороні центральних держав. І по скервавленому тілі Болгарії перейшло гнітуче колесо історії. Неприродні союзи вбивають, як отрута.

Не був природним союз словянської Болгарії з Німеччиною і Угорщиною, не був природним союз християнської балканської держави з Туреччиною. Для вирівнання своїх порахунків з Сербією Болгарія заключила союз з Німеччиною і Туреччиною, себто зобов'язалася боротись за німецьку і турецьку гегемонію у південно-східній Європі. Одно і друге було діаметрально суперечне з життєвими інтересами Болгарії, а коли мало стати ціною за кілька спірних македонських округ, то ціна була рішуче за висока. Хто знає, чи поразка, яку Болгарія понесла підчас світової війни, не була для її будуччини кращою, ніж усе, що могла принести їй німецько-турецька перемога.

Гадаю, що у становищі галицьких Українців до польсько-німецького спору є велика подібність до становища Болгар до спору сербсько-австрійського перед 1914. роком.

За що ж іде польсько-німецький спір?

Німеччина береться за панування над цілим південним побережжям Балтики, за гегемонію у Центральній і Східній Європі, за безпосередній доступ до російських границь, який дозволив би їм „впорядкувати російську проблему”. Польща бореться за свій доступ до моря, за самостійність народів і держав Середньої і Східньої Європи, вкінці за те, щоби російська проблема, коли вибе година її розв'язки, не була розв'язана в інтересі пруського короля і під тягарем пруського чобота, лише самостійно тими народами, які, будучи єдино безпосередньо зацікавленими, мають право брати участь у розв'язці „російської проблеми”.

Була в недавній історії коротка хвилина, коли Німеччина механічно відірвала Україну від Росії, окупуєчи її своїми військами. Нічого доброго з цього для України не вийшло. *Бо свободна українська держава не може повстати через механічне відірвання українських земель від Росії.* Цілком навпаки: механічне відірвання тих земель від Росії може бути лише вислідом закінченого вже в душі народу державно-творчого процесу. України, як учать цього приклади з недавнього минулого, не створить ані не подарує Українцям ніхто — ані Німеччина, ані Польща. *Трівку власну державність може збудувати лише сам інтересований нарід.* Україна не може бути під цим оглядом виїмком. Ті Українці-патріоти, що мабуть тужать за механічною німецькою інтервенцією (а така туга безумовно існує) повинні пригадати собі поведінку окупаційних німецьких

властей з ніким іншим, лише з членами того самого українського національного уряду, який запросив у Бересті Литовським Німців окупувати Україну, піддаючись омані, що механічне відірвання українських земель від Росії є рівнезначне з повстанням свободної української держави. Поведінка німецьких окупаційних властей з українськими міністрами є чейже яскравим доказом, що супроти Українців Німці мають ті самі почування ненависти і погорди, як супроти інших слов'ян. При будь якій нагоді ті стихійні почування німецької душі, зацитькані тимчасовою конечністю, вибухнуть знову з цілою тевтонською брутальністю. Тому гадаю, що український патріот, слідкуючи за польсько-німецьким змаганням, повинен взяти за вихідну точку свій власний український інтерес дивлючись на дальшу мету; що більше, він повинен поставити собі питання, якою булаб супроти тої справи політика *української держави, колиб така держава існувала*. Яке місце він призначує у своїй душі рідному краєві, чи хоче помістити його на довгому списку німецьких кольоній, чи може волів би, щоби будуча українська держава була одною з зорей знаменитої констеляції Середньої і Східньої Європи. Неодин з моїх українських читачів подумає мабуть у цьому місці, що мої висновки булиб дуже переконуючі, колиб не говорив Ціцеро *pro domo sua*. Ясна річ, що Поляк воліє, щоби Україна була польською кольонією, ніж кольонією німецькою. В одній верстві Поляків тенденції до кольонізаційного за-

володіння українськими землями відізвуться завсіди наслідком неминучого атавізму, так як у перелетної птахи мандрівний інстинкт. Автор ставить просто перед нашими очима прапор ягайлонської ідеї і вважає, щоби ми довкола того прапора зібралися. Українці сказали вже не раз і не сотню разів, що за прапором ягайлонської ідеї не підуть. Вислів „ягайлонська ідея” вимагає ближчого пояснення. Звичайно розуміють під ним тенденцію, а може лише мрію про злуку всіх земель, які в добі найбільшого територіяльного розросту давньої Річипосполитої Польської до неї належали, — чи то в одну державу з федиративним устроєм, чи в якийсь союз або федерацію держав. Є чимало Поляків, для яких така ягайлонська ідея дуже принадна; велика більшість Українців недвозначно від неї відмежовується.

Особисто я не розумів ніколи ані захоплення одних, ані остраху других. Колиб мало дійти хочби до частинної реалізації ягайлонської ідеї, себто колиб така союзна держава чи союз держав мав обхопити Польщу і Україну, то на мою думку не Українці, але радше Поляки мусілиб проявляти далеко йдучу обережність. Бо вони булиб не лише сильно змайоризовані Українцями, не лише булоб важко малій пісковатій Польщі суперничити з великою чорноземною Україною, але ще й — на випадок, колиб східні кордони Польщі не були змінені — український партнер того „ягайлонського союзу” розпоряджав би внутрішніх польських кордонів кількома міліонами земляків.

Мені здається, що в таких умовах становище Польщі супроти України пригадувало б радше становище передвоєнної Австрії до Німеччини, ніж навпаки. Про гегемонію Польщі у такому союзі може мріяти або її боятися лише той Поляк, або той Українець, який вважає Поляків настільки від Українців трівко й органічно вищою расою, що та вроджена польська вищість завсіди зрівноважить яскраву диспропорцію усіх інших умовин. Очевидно, що один лев не потребує боятися навіть тисячки овець. Однак гадаю, що в такий спосіб формулювати існуючу пропорцію поміж Поляками та Українцями було б у Поляка каригідною зарозумілістю, а в Українця ще чимось гіршим, бо малодушною абдикацією.

Мені здається, що на підставі вище сказаного мій український читач зрозуміє, що, не будучи сам надто захоплений ягайлонською ідеєю, не хочу теж моїх читачів навертати на неї. Не даю їм зовсім до вибору, чи волю, щоби Україна була колонією німецькою чи польською. На вступі я обіцяв, що не стану писати поміж рядками. Ставлю просто питання: *що для України краще, бути німецькою колонією, хоч би в дуже лагідній формі, чи бути самостійною зорею у середньо і східньо європейській констеляції?* Вирішення цього питання повинно вирішити теж становище Українців до польсько-німецького спору. Там у наших західних стін не йде спір поміж двома народами, суперечка за межу, спір, який цікавить лише посварених сусідів. Добрі і трівкі взаємини

з Німеччиною варті булиб прикордонних концесій. Однак там під нашою західньою стіною йде спір за польське море, за словянське море, за польську самостійність, за самостійність кільканацяти держав і будуччину тої сотні мільонів людей, які попалиб знову в німецьку неволю, колиб Польща вступилася. *Де місце Українців у спорі за словянське побережа?* Мабуть мої українські читачі звернули увагу, що з деяким притиском підкреслюю, що Польща веде спір з Німцями за „словянське море”. Моглоб видаватися, що це не є найпевніший спосіб переконати Українців, що вони повинні у цій суперечці симпатизувати з Польщею. Зпоміж усіх Словян, Українці виявили чейже найменше словянофільства, якщо взагалі вони вразливі на це почування. Це походить звідси, що відколи лише український нарід освідомив собі свою національну окремішність — оставав у стані боротьби з двома передовими словянськими народами; навпаки — від Німців діставав часто докази симпатії і співчуття, бодай так довго, поки Німці, заволодівши Україною, як окупанти не прийшли до висновку, що не треба з Українцями довше церемонитися. Однак окупація України Німцями тривала коротко й історія поневірки перших національних урядів від окупантів — вже забулася! Історія українського народу від ряду поколінь — це ведена на два фронти боротьба проти наймогутніших словянських народів. Багато українських патріотів гадає, що і досі під цим оглядом

ніщо не змінилося. Тимчасом змінилося дуже багато. Нинішній день ні в чому не пригадує вчорашнього. Український нарід має — і то вже від кільканадцяти літ — лише одного словянського противника. Другий відпав мабуть на дуже довгий час, а є ним... Росія. Це твердження може заскочити читача, тому треба його пояснити: *Росія відпала, бо від жовтня 1917. року Росії нема, а є совітський світ.*

У сьомому віці по Христі повстав в Азії і Африці мусульманський світ і мусульманська цивілізація. В орбіту мусульманського світа дісталися найрізноманітніші народи, які різнилися між собою мовою, і походженням, ба навіть краскою шкіри, а проте вплив мусульманської цивілізації був такий сильний, що напр. магометанський Серб почував себе багато ближчим до магометанського Араба, якого може ніколи в житті не бачив, ніж до свого сусіда, Серба з крові і кости, як він сам, але християнина. Мусульманська Туреччина, хоч і панувала над могутньою частиною Європи, але ніколи не була враховувана до європейських держав; границі Європи ширяли щойно з відступом турецьких границь, а бої, які з Туреччиною вела Польща й Австрія, це не були бої польського чи німецького народу з народом турецьким, лише цілої Європи з Азією, християнської цивілізації з мусульманською. Подібно, як у сьомому столітті так і в XX ст. повстав раптом перед воротами Європи, стискаючи її границі, світ іншої і чужої цивілізації — совітський світ.

Взаємини Українців з цим світом — це вже не продовження їх давніх взаємин з Москвою. Це щось далеко важніше, це становище пограничного народу з європейською цивілізацією до світа з цивілізацією в основному зложеної в своєму змісті іншою і ворожою.

Тому зпоміж словянських народів, які Українці привикли вважати своїми противниками, остає лише один, себто Польща. Але вже й цього може було би досить, щоби при розгляді польсько-німецьких суперечок не відкликуватися до дуже слабких словянських почувань українського громадянства. Не відкликаюся до почувань, лише обмірковую український інтерес у тому спорі. *Українці є одним із словянських народів, є частиною Середньої і Східньої Європи. Так воно є і вони не можуть на це нічого порадити. Можуть свою політику вести згідно з природою і своїм положенням, або всупереч отим основам всілякої здорової й успішної політики. Знаю дуже добре, що вони мають багато неурегульованих справ із Польщею. Питання лише, чи ці справи мають засадничий і життєвий характер, чи обіймають ціле життя цілого народу в просторі і часі, отже чи вони повинні бути міродайні для цілоти національної політики чи може навпаки це радше справи фрагментаричні, обласні, льокальні, які не мають питоменностей засадничих і трівких справ, отже які повинні бути підпорядковані вимогам великої національної політики. Питання, чи Українцям потрібна само-*

стійна Середня і Східня Європа, чи вони вважають, що інтереси і будучність їх народу лежить на шляху Чорне Море — Балтик, подібно, як інтереси і будучність Польщі лежать на шляху Балтик — Чорне Море? Чи існує суперечність чи рівнобіжність поміж польською і українською державною рацією, чи Гдиня в понятті Українців є також і українським портом? Існує питання, *чи галицькі Українці підуть завсіди і всюди по лінії української державної рації, чи може відхиляться від неї, якщо тільки спостережуть* (це буде досить часто), *що та лінія йде рівнобіжно до лінії польської державної рації?* Болгарія воліла йти проти Сербів... На ті питання не моя річ відповідати.

Скажу лише, що виразне становище галицьких Українців у змаганнях за словянське перевага може мати дуже поважний вплив на їх становище в Польщі.

Українці, що живуть у наших границях, вживали чимало зусиль, щоби змінити свою ситуацію на краще. „Треба, казав мені один з моїх українських приятелів, *примусити* Польщу до зміни політики супроти нас”. Однак не є легкою річю примусити Поляків до чогонебудь. Не примусив їх до нічого ані Бісмарк, ані Більов, ані Вільгельм II, ані Микола I, ані Ленін, ані його головний вожд Тухачевський, ані навіть пан Льюїс Джордж. Висловом цих українських зусиль зробити пресію на Польщу є оголошений недавно в кількох числах „Діла” список петицій,

які різні українські кола зголосили до Ради Ліги Націй. Скільки цих петицій діждалося розгляду та яку користь мають Українці з женевських дебат — всі ми знаємо.

Існує чимало Поляків, яких дотеперішня польська політика супроти української проблеми в Польщі дуже слабо захоплює. Однак ніхто з них не може дораджувати своєму урядові, щоби купив концесіями *понехання Українцями неприхильного становища до держави*. Така політика була б лише політикою слабости, негідною великого народу, зовсім безуспішною, а навіть шкідливою для польсько-українського співжиття. Таку політику вели нікчемні цісарі занепадаючого Риму супроти германських дружин, — знаємо з яким вислідом. Чим більший був би окуп, тим більші зроджував би вимоги.

Зовсім *інакше річ представлялась би, колиб польський загал переконався, що зуживаючи частину енергії на боротьбу з українськими змаганнями і зуживаючи майже цілу енергію українського громадянства на боротьбу з державою, зуживає енергію... природного союзника.*

Польський загал мусить зорієнтуватися і позбутися сумнівів, чи у великих засадничих справах середньої і східньої європейської політики, лінії української державної рації ідуть рівнобіжно з лініями нашої власної чи ні. Якщо так, то боротьба з українським рухом є злочином з нашого польського погляду, а розумний і справедливий компроміс імперативним наказом на-

шої власної польської політики; якщо ні — то дальша боротьба є сумною конечністю.

На цьому кінчу. Маю надію, що мої українські читачі приймуть мої висновки з тою самою доброю волею, з якою вони були писані. Не хочу моїх поглядів нікому накидати, хочу лише дати нагоду і спонуку передумати деякі проблеми під іншим кутом зору, ніж звичайно. Не змагаю зовсім до того, щоби Українці підпорядковували свої національні інтереси національним польським інтересам, але я бажав би палко, і не можу цього достаточного сильно підкреслити, — щоби вони не вагалися йти по лінії своєї власної національної державної рації навіть тоді, коли побачуть, що вона йде рівнобіжно з польською.

Мій український читач питає може: „яку легітимацію має цей Поляк, щоби дискутувати про те і силувати думати, що лежить та що не лежить у нашому національному інтересі? За ним ніхто не стоїть, він не має права в нічийому імені говорити”.

Так. Легітимації не маю ніякої, бо не є легітимацією спроба, яка не увінчалася успіхом. Не вдалось мені в 1921. році поставити галицьких Українців у ряді співтворців середньо-східної Європи. Я не довів також в 1924. році до повстання високої школи ім. Короля Данила Галицького.

Тому, коли зважуюсь забирати голос, то роблю це як „один з численних”, як син того краю, який є вашою і моєю тіснішою Батьків-

щиною, в якого землі спочиває трицять поколінь моїх предків мужеської і жіночої лінії, якого на-рід є моїм народом, та ніяка з його справ не є мені чужа.

Це моя легітимація. Зрештою мої виводи можуть мати лише внутрішню вартість, а погляд про неї належить до читача.

Писане в Немцах коло Любліна у вересні 1932. р.





~~XXXXXX~~

2, 16 (1987)

7153

X



рп 7153

Станислав Лось

Міжнародне положення
Польщі та
Галицької Українці